

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Litteraturvetenskapliga institutionen
Interdisciplinär C-uppsats

**Den dubbeltydliga dubbelgångaren -
En interdisciplinär analys av Fjodor Dostojevskijs *Dubbelgångaren***

VT 2008
Författare: Viktor Uvehammer
Handledare: Yvonne Leffler och Ann Boglind

Innehållsförteckning:

Inledning	2
1: Litterär analys.....	4
Dubbelgångarens manipulation av protagonisten.....	4
Är Dubbelgångaren ond?.....	6
Lider Dubbelgångaren av blyghet?.....	7
Finns Dubbelgångaren på riktigt?.....	8
Är Dubbelgångaren ett hjärnspöke?.....	9
Vilka psykologiska funktioner utgör Dubbelgångaren för protagonistens medvetande?.....	12
Vem är den riktiga Goljadkin?.....	14
2: Didaktisk analys	18
Den äldre litteraturens roll i den svenska skolan.....	18
Varför bör elever läsa litteratur och varför bör pedagoger integrera den i sin undervisning?	20
En jämförelse av litteraturundervisning i Ryssland och Sverige	23
Tillvägagångssätt för att få äldre litteratur att framstå som mer attraktiv för elever i den svenska skolan.....	26
Hur kan en pedagog använda en text av Dostojevskij i sin undervisning?	27
Sammanfattning.....	30
Referenslitteratur.....	31

Inledning:

Fjodor Dostojevskijs (1821 – 1881) roman *Dubbelgångaren* (2004 [orig. 1846])¹ skildrar den psykologiska kamp som dess protagonist Jakob Petrovich Goljadkin, en ensamstående rysk byråkrat som lever i Sankt Petersburg, genomgår efter att denne insett att han har en dubbelgångare. Bakgrunden till Dubbelgångarens inträde i Goljadkins liv bottnar i att en utav hans tidigare chefers dotter Klara Olsufjevna, som Goljadkin är hemligt förälskad i, fyller år och kommer att hålla en bjudning som han har bestämt sig för att besöka. Goljadkin ställer under festen till med en scen som får honom utkastad. Under hans promenad hem möter han en annan vandrare, som visar sig vara hans dubbelgångare. Efter att ha försökt vinna Dubbelgångares vänskap blir han utsatt för upprepade svek av denne som resulterar i en bitter fiendskap dem emellan. Berättelsen avslutas med att Goljadkin förklaras sinnesjuk och blir bortförd av sin läkare.

Min uppsats är en interdisciplinär litteraturvetenskaplig studie där litteraturvetenskap och didaktiska aspekter särskiljs i två separata delar. Mitt syfte med den litteraturvetenskapliga delen är att analysera karaktären Dubbelgångaren i Fjodor Dostojevskijs roman *Dubbelgångaren*. Jag utgår i genomförandet av mitt syfte utifrån vilken funktion karaktären Dubbelgångaren har i verket skild ifrån dess protagonist, och vilka egna individuella egenskaper denne besitter. Mitt syfte för den didaktiska frågeställning som jag baserar den interdisciplinära delen av min uppsats på behandlar hur en pedagog verksam i dagens skola kan motivera läsning av äldre litteratur med Fjodor Dostojevskijs roman *Dubbelgångaren* som exempel. Uppsatsen innehåller en inledning (där uppsatsens bakgrund, syfte, metod, disposition samt materialavgränsning redovisas), en litterär analys, en didaktisk analys, en sammanfattning och en redovisning av den referenslitteratur jag använt.

Jag baserar min uppsats främst på Fjodor Dostojevskijs roman *Dubbelgångaren*. Det finns enormt mycket tidigare forskning som behandlar dubbelgångares litterära funktion och jag har därför haft en diger lista av akademisk litteratur att välja bland inför detta projekt. De källor jag fastnat för särskilt är David Punters *The literature of terror: a history of gothic fictions from 1765 to the present day* (1996)² och Masao Miyoshis *The divided self* (1969)³ som båda i

¹ Fjodor Dostojevskij, *Dubbelgångaren* (Lund, 2004 [orig. 1846])

² David Punter *The literature of terror: a history of gothic fictions from 1765 to the present day* (London, 1996)

³ Masao Miyoshi *The divided self* (New York, 1969)

viss mån behandlar dubbelgångares litterära funktion ur en litteraturhistorisk synvinkel. Det finns även en tillsynes outtömlig källa av tidigare forskning som behandlar Dostojevskijs författarskap. Jag har utnyttjat detta och använder mig av biografier som behandlar Dostojevskijs författarskap. Dessa biografier utgörs av Gier Kjetsaas *Ett diktarliv* (1985)⁴ och Nikolaj Berdjajevs *Om Dostojevskij* (1992) där Dostojevskijs litterära teknik och poetik redovisas. Jag grundar den interdisciplinära delen av arbetet på didaktiska fackböcker. Det finns enormt mycket tidigare forskning inom området hur litteratur kan användas i undervisning. Jag har efter att granskat utbudet fastnat för några didaktiska fackböcker som jag funnit lämpliga. De verk jag valt är Örjan Torells *Hur gör man en litteraturläsare? Om skolans litteraturundervisning i Sverige, Ryssland och Finland?* (2002)⁵, Magnus Perssons *Varför läsa litteratur?: om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen* (2007)⁶, Louise M Rosenblatts *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa* (2002)⁷, Judith A Langers *Litterära föreställningsvärldar* (2005)⁸ samt en internetlänk ifrån Skolverket som behandlar Kursplanen för modersmål⁹

⁴ Gier Kjetsaa, *Ett diktarliv* (Stockholm, 1985)

⁵ Örjan Torell *Hur gör man en litteraturläsare? Om skolans litteraturundervisning i Sverige, Ryssland och Finland* (Härnösand, 2002)

⁶ Magnus Persson *Varför läsa litteratur?: om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen* (Lund, 2007)

⁷ Louise M Rosenblatt *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa* (Lund, 2002 [orig. 1938])

⁸ Judith A Langer *Litterära föreställningsvärldar* (Göteborg, 2005)

⁹ Skolverket 2000, Kursplan - Modersmål <http://www.skolverket.se/sb/d/567, 080523>

1: Litterär analys

Gier Kjetsaa beskriver romanen *Dubbelgångaren* som ”en studie i förföljelsemani”¹⁰ där ”den yttre världen är sedd genom en galen mans ögon, och det är inte alltid lätt att avgöra vilken hållning författaren intar till honom”.¹¹ Kjetsaa tar i sin text även upp utgångspunkten för min analys, nämligen Goljadjkins dubbelgångare och problematiken runt dennes existens och funktion i berättelsen, när han skriver att ”somliga har hävdade att han är en människa av kött och blod, medan andra menar att han är en fantom, ett resultat av Goljadjkins minskade verklighetssinne”.¹² I min analys runt detta utforskar jag Dubbelgångarens funktion i berättelsen genom att lägga mitt fokus på att definiera Dubbelgångaren som en separat karaktär i verket skild ifrån dess protagonist, Jakob Petrovich Goljadjkin. I min analys av Dubbelgångarens funktion som karaktär utgår jag ifrån frågeställningar som jag genom att problematisera kommer använda för att utforska problematiken runt min tes. Dessa kommer att behandla Dubbelgångarens manipulation av protagonisten, problematiken runt frågorna ifall Dubbelgångaren är ond, lider av blyghet, finns på riktigt, är ett hjärnspöke samt vilka psykologiska funktioner Dubbelgångaren utgör för protagonistens medvetande och vem den riktiga Goljadjkin egentligen är

Dubbelgångarens manipulation av protagonisten

I Fjodor Dostojevskij's roman *Dubbelgångaren* beskriver protagonisten Dubbelgångaren som ”lymmeln, intrigmakaren och skojaren själv”¹³ och ”en fähund [...], hal som en ål, en smilfink och tallriksslickare”¹⁴. Det finns fog för denna skildring eftersom Dubbelgångaren övervägande agerar manipulativt i sin interaktion med Goljadjkin, och därför i dennes sinnesvärld framstår som en självklar rival. Dubbelgångaren inleder redan vid sitt första framträdande ett mönster av manipulation gentemot Goljadjkin som sedan följs verket igenom. Under den nattvandring där de båda träffas första gången upptäcker nämligen Goljadjkin med förfäran att mannen framför honom besitter en mycket oroväckande egenskap: han är en exakt kopia ut i minsta detalj av honom själv. Chockad noterar även protagonisten att detta inte är det enda som är underligt med nattvandringen. Denne går även samma väg som honom för att slutligen bli insläppt i hans bostad och obesvärat gå in i lägenheten. Chocken övergår snart till febrig panik för Goljadjkin när han stiger in i sin lägenhet och blir utsatt för en obehaglig

¹⁰ Kjetsaa s. 79.

¹¹ Kjetsaa, s. 79.

¹² Kjetsaa, s. 80.

¹³ Dostojevskij s. 107.

¹⁴ Dostojevskij s. 82.

överraskning: ”framför honom, på hans egen säng satt den okände, även han i hatt och kappa och smålog och nickade vänligt”.¹⁵ Goljadkins senare farhågor över att han håller på att utmanövreras, överglänsas och slutligen ersättas av sin dubbelgångare börjar redan här, och händelsen blir upptakten till Dubbelgångarens manipulationsmönster. När Goljadkin senare i verket, efter att ha bjudit hem Dubbelgångaren möter denne morgonen efter deras kväll tillsammans blir han kallt ignorerad av denne och det verkar som om hans alter ego har något i görningen: ”Herr Goljadkin den yngre verkade vara strängt upptagen och jäktade andfådd vidare med viktigt uppsyn som om han hade orden ’Brådskanie uppdrag’ stämplat i pannan”.¹⁶ Detta agerande resulterar i att Goljadkin känner att hans alter ego har något på gång som allvarligt kan skada den riktiga Goljadkins karriär. Trots att protagonisten har överseende med detta och visar sin gästvänlighet så verkar hans dubbelgångare inte alls visa något tecken på tacksamhet över detta. Goljadkin inser att han ”sveckfullts gjorts till åtlöje av en person som han igår betraktat som sin främste och trognaste vän”.¹⁷ Denna skildring fördjupas allt eftersom att texten fortskrider och Dubbelgångaren beskrivs ofta som en skrupelfri manipulatör som systematiskt fjäskar in sig med Goljadkins kollegor för att konkurrera ut denna: ”Han verkade inte ha en sekund att förlora. Han kastade ur sig ett par ord till Andrej Filippovitj, växlade en hälsning med ytterligare någon, svassade för en tredje, krusade för en fjärde”.¹⁸

Ett grundläggande drag i Dubbelgångarens taktik för att plåga Goljadkin är hans insikt i sitt offers tankesätt: Dubbelgångaren är medveten om att han skadar protagonisten bara genom att finnas till och upprepar gång efter gång konfrontera honom. Dubbelgångaren verkar dessutom vara väl insatt i det mänskliga psykets mekanik för att hantera en så traumatisk händelse som en dubbelgångare. Hans taktik grundas nämligen i hans ambition att påminna sitt andra jag om att denne ofta undrar ifall det han själv som försatt sig själv i den mardrömslika situationen som hans liv antagit efter att Dubbelgångaren gjort entré. Det går att sammanfatta detta beteendemönster med att hävda att Dubbelgångaren är medveten om den smärta som denne åstadkommer med sin existens, fast han egentligen inte verkar särskilt aktivt. Masao Miyoshi förklarar detta med att Dubbelgångarens taktik för att plåga Goljadkin kan förklaras med grundtanken att ”The struggle within may be seen as part of man’s struggle with the other”.¹⁹

¹⁵ Dostojevskij s. 45.

¹⁶ Dostojevskij s. 68.

¹⁷ Dostojevskij s. 69.

¹⁸ Dostojevskij s. 74.

¹⁹ Miyoshi s. xiii.

Är Dubbelgångaren ond?

Det går även att argumentera för att Dubbelgångaren inte är en mångdimensionell karaktär utan bara hyser en enkelspårig personlighet som övervägande består av ondska, som denne triumferande använder för att plåga Goljadkin. Ett exempel som stödjer denna tes är händelserna som inträffar efter att Goljadkin vaknat upp efter att ha hyst sin dubbelgångare som gäst kvällen innan, och under dagen inser att hans temporära fred med sitt alter ego blir kortvarig. Under arbetsdagen upptäcker han nämligen att hans dubbelgångare inte hyser några som helst skrupler för att komma dit han vill. När protagonisten ska visa upp resultatet av ett omfångsrikt projekt som han nyss avslutat tar hans dubbelgångare handgripligen arbetet från hans grepp och går in med det till ämbetets överordnade. Dubbelgångaren tar sedan åt sig hela äran för Goljadkins slit. Protagonistens välvilja mot sin tidigare olycksbroder byts på ett ögonblick ut mot bittert hat. Detta resulterar i att en infekterad konflikt mellan de båda inleds. Som denna beskrivning klargör så innebär detta att ifall Dubbelgångaren ska passa som en lämplig kandidat för en sådan kategorisering, innebär detta att en del av hans ondska baseras på slitningar inom honom själv. Ett exempel på en sådan slitning som återkommer i verket är Dubbelgångarens problematiska relation med Goljadkin som baseras på en ömsesidig avsky och deras oförmåga att skiljas åt, vilket även tematiskt återkommer i Mary Shelleys roman *Frankenstein* enligt Masao Miyoshi: "Frankenstein and the monster, engrossed with each other, are soon completely inseparable in their mutual hatred and common misery".²⁰

Det är även värt att notera att Dubbelgångaren inte heller drar sig för fysiskt våld i sin strävan efter att plåga verkets protagonist. I ett parti i texten går Dubbelgångaren så långt att han attackerar Goljadkin: "Helt oväntat nöp han till med två fingrar i den andres ganska runda kind".²¹ När Goljadkin är så förnedrad att han inte väjer för att gå till anfall delar Dubbelgångaren ut en ytterligare "synnerligen förödmjukande varning. Han klappade den andre ytterligare ett par gånger på kinden, kittlade honom och retades med honom på samma vis ännu några sekunder till de omkringstående stora munterhet".²² En annan intressant aspekt av Dubbelgångaren är att denne i merparten av de situationer då denne riskerar att konfronteras med Goljadkin, efter att ha förargat originalet, försöker finna en flyktväg istället för att öppet ta konflikt. Ett bra exempel på detta är den första gången i verket som detta handlingsmönster uppstår: "Herr Goljadkin den yngre uppmärksammade strax herr

²⁰ Miyoshi s. 84f.

²¹ Dostojevskij s. 75.

²² Dostojevskij s. 75.

Goljadkins den äldres manöver och såg sig oroligt omkring efter någon möjlighet att smita undan”.²³ Detta kan ses som ännu ett steg i Dubbelgångarens ambition att plåga Goljadkin eftersom denna handling hindrar protagonisten från att få en förklaring till varför han utsätts för en så genomarbetad terror.

Lider Dubbelgångaren av blyghet?

Dubbelgångaren skildras i romanen enligt min uppfattning inte som ett viljelöst övernaturligt objekt utan växer istället allt eftersom intrigen fördjupas fram till en egen mångdimensionell personlighet. Tvärtemot vad som kan väntas på grund utav dess grymma tortyr av Goldjadkins psyke så beter sig Dubbelgångaren inledningsvis ofta som om han egentligen är en blyg, vilsekommen och obekväm person. Vid deras första riktiga möte i sin lägenhet efter att han bjudit hem sin dubbelgångare konstaterar Goljadkin att ”hans gäst verkade ytterst besvärad, gjorde allt för att för att inte märkas och följde undergivet varje rörelse Herr Goljadkin gjorde”.²⁴ Efter att ha konstaterat detta fördjupar protagonisten med denna beskrivning genom att hävda att ”det låg något kuvat, nedtryckt, förskrämt i varje åtbörd som gjorde att han i detta ögonblick, om uttrycket tillåtes, påminde om en människa som tar på sig någon annans kläder eftersom han saknar egna”.²⁵ Som bakgrund till detta är det dock värt att notera att det förekommer att Dubbelgångaren anlägger ett beteendemönster som kan betyda att den uppvisade blygsamheten kan vara ett spel för gallerierna. Goljadkin menar exempelvis att Dubbelgångaren vid ett tillfälle anlägger ”en hycklande ton av ånger, nedslagenhet och värdigt medlidande”.²⁶

Gier Kjetsaa beskriver situationen med att ”till att börja med är junior den artige och ödmjuka tjänaren, precis som också senior var det i början av sin karriär”.²⁷ Detta beteendemönster kan antingen tolkas som en taktik för att vinna Goldjadkins förtroende eller en egenskap som har en självklar plats i dubbelgångarens personlighet. Kjetsaa skildrar denna problematik och konstaterar att ”så fort dubbelgångaren har vunnit Goljadkins förtroende och skaffat sig kunskap om alla hans hemligheter, börjar han bedra honom på det skamligaste”.²⁸ Kjetsaa vidarearbetar dessa tankar genom att hävda att ”i sin segervissa överlägsenhet blir han en bild

²³ Dostojevskij s. 74.

²⁴ Dostojevskij s. 58.

²⁵ Dostojevskij s. 58.

²⁶ Dostojevskij s. 120.

²⁷ Kjetsaa s. 80.

²⁸ Kjetsaa s. 80.

för de undertryckta önskningarna i Goljadkins undermedvetna och samtidigt ett uttryck för all den skuldkänsla de har i sitt släptåg”.²⁹

Finns Dubbelgångaren på riktigt?

Det förekommer många passager i verket där Goljadkins alter ego agerar så aktivt med sin omgivning att möjligheten faktiskt finns att Dubbelgångaren existerar på riktigt. Ett exempel på detta är ett avsnitt i romanen då Goljadkin bjuder hem sin dubbelgångare och introducerar denna för sin betjänt för att undersöka om denne finner något underligt med besökaren: ”till sin förvåning upptäckte han att hans betjänt inte gjorde minsta ansats till att verka förvånad utan tvärtom såg ut som om han inte hade väntat sig något annat”.³⁰ När de båda ska äta frågar även betjänten ”ska ni beställa två middagsportioner?”.³¹ Dessutom förklarar betjänten Petrusjka morgonen efter att ”den andre”³² lämnat bostaden, vilket ytterligare stödjer denna tes. En intressant händelse som uppstår i boken vilket stödjer denna tankegång inträffar när protagonisten försöker reda ut vem Dubbelgångaren är genom att fråga en arbetskamrat om denne vet något om mannen som börjat jobba på kontorets identitet nås han av beskedet att dubbelgångarens namn är Jakob Petrovij Goljadkin. När protagonisten med antydningar försöker påpeka det smått sensationella i detta faktum för sin arbetskamrat förklarar denne bort detta med att situationen förmodligen bottnar i indicier samt tillfälligheter, och att Goljadkin inte ska bekymra sig över sådana småsaker. Det finns även andra inslag i verket där Dubbelgångarens existens kan förklaras med att denne verkligen finns och aktivt interagerar med sin omgivning och inte bara existerar i Goljadkins huvud. Ett exempel på detta är när protagonisten diskuterar med sin överordnade Anton Antonovitj om den kvällen Goljadkin bjöd hem Dubbelgångaren och hävdar att Dubbelgångaren ”åt mitt bröd, [...] utnyttjade min gästfrihet”³³, varvid Antonovitj svarar att ”det är ni som påstår att han åt ert bröd [...] med ett grin och [...] ett listigt tonfall som gjorde herr Goljadkin illa till mods”.³⁴ Vid en allvarlig granskning av detta scenario är det dock väl värt att notera den synpunkt som Gier Kjetsaa lyfter fram tanken att oavsett ifall Dubbelgångaren är ett fantasifoster eller en verklig person så är ”för Goljadkin senior [...] Goljadkin junior verklig nog”³⁵, vilket lämnar ett bestående och avgörande avtryck på berättelsens upplägg, struktur och genomförande.

²⁹ Kjetsaa s. 80.

³⁰ Dostojevskij s. 58.

³¹ Dostojevskij s. 59.

³² Dostojevskij s. 67.

³³ Dostojevskij s. 114.

³⁴ Dostojevskij s. 114.

³⁵ Kjetsaa s. 80.

Är Dubbelgångaren ett hjärnspöke?

Masao Miyoshi beskriver en tes som passar för att fastställa Dubbelgångarens eventuella existens: "consciousness of self implies doubleness, the consciousness aware of itself".³⁶ Läsaren av verket stöter ofta på argument för att Dubbelgångaren i Fjodor Dostojevskijs roman är ett hjärnspöke som protagonistens medvetande skapat. Dessa argument är ibland så slagkraftiga att till och med protagonisten Goljadkin tvingas resonera med sig själv om att möjligheten finns att Dubbelgångaren är ett hjärnspöke: "Denna dunkla historia var faktiskt helt osannolik. För det första var alltsammans gallimatias och för det andra kunde det inte inträffa. Troligen var det något han hade inbillat sig eller också var det någonting annat än det som hände i verkligheten".³⁷ En annan passage i texten som styrker denna tankegång är den där Goljadkin reflekterar över varför Dubbelgångaren inte skäms över att bete sig illa offentligt, varvid han frågar sig "Är det ingen som ser honom?"³⁸ för att slutligen konstatera: "Nej, det verkar inte så."³⁹ En praktisk bevisning av denna text uppstår då Goljadkin försöker skicka ett brev till Dubbelgångaren och brevet sedan skickas till honom själv. Masao Miyoshi förklarar att en tankegång som mycket väl kan appliceras på de tecken på Goljadkins sinnessjukdom som är ständigt återkommande inslag i boken, då hans "absurd self-justification is enough to indicate his disordered mind".⁴⁰

Goljadkins beteende i sin hantering av svåra situationer, som hans relation till sin dubbelgångare eller Klara samt hans skildringar utav dessa, kan förklaras med att protagonisten levererar en redogörelse för händelseförloppet som är uppseendeväckande inkonsekvent. Detta kan fungera som ett bevis över att han förmodligen inte är vid sina sinnens fulla bruk. Protagonistens beteende kan därför mycket väl placeras in i ett förhållningssätt som delades av romantiker, då individen "referred to his own mind [...] as 'a pack of scattered cards'".⁴¹ Detta faktum leder satt i sitt sammanhang in på en intressant vinkling av verket. För möjligheten finns att Goljadkin och dubbelgångaren är en och samma person, samt att Goljadkins undermedvetna försöker säga honom detta. En faktor som pekar mot denna teori är att Goljadkin verket igenom trots att han behandlas grymt och skoningslöst av sitt alter ego är anmärkningsvärt mån om att inte såra sin dubbelgångares känslor. Goljadkin frågar sig vid upprepade tillfällen frågor som "jag tog kanske i för mycket, han

³⁶ Miyoshi s. 291.

³⁷ Dostojevskij s. 73.

³⁸ Dostojevskij s. 84.

³⁹ Dostojevskij s. 84.

⁴⁰ Miyoshi s. 91.

⁴¹ Miyoshi s. 78f.

kanske känner sig sårad”.⁴² Vid ett tillfälle går Goljadkin så långt som att ta sin dubbelgångares hand trots dennes terror. Denna handling stödjer min teori och ”faktum kvarstår att herr Goljadkin den äldre vid sina sinnens fulla bruk, av fri vilja och i vittnens närvaro, högtidligen tryckte denna hand som han kallat sin dödsfiende”.⁴³ Dubbelgångaren spelar även på Goljadjkins ständigt dåliga samvete över sina tafatta försök att försvara sig själv mot sin förövre. Detta blir tydligt i Dubbelgångarens respons på det brev som Goljadkin skickat till honom. Denna handling utgör ett tydligt exempel över Dubbelgångarens tendens att målmedvetet använda Goljadjkins dåliga samvete på ett destruktivt sätt gentemot denne. Dubbelgångaren vill helt enkelt frammana en inre sensmoral hos Goljadkin av att det är rätt att denne mår dåligt när han behandlat sin dubbelgångare oömt, eftersom han då i slutändan bara är självdestruktiv. Detta beror på att Dubbelgångaren, som dennes namn antyder, är en avbild av honom själv.

Det är även tydligt att Goljadkin känner ett starkt band med sin dubbelgångare vilket visar sig i protagonistens möte med Klaras far i textens avslutning. Han får då en ”plötslig ingivelse att ta hans arm och dra honom åt sidan och vädja till sin namne att bistå honom och inte överge honom i det avgörande ögonblicket”.⁴⁴ De välvilliga tankar som fanns bakom detta beslut resulterar dock i besvikelse:

Goljadkin [...] sträckte vänligt fram sin hand till herr Goljadkin den yngre. I det ögonblicket tyckte sig herr Goljadkin se ett leende på den trolösa vännens läppar och en hastig och menande blinkning åt de övriga gästerna och att det låg något illavarslande i den usle herr Goljadkin den yngres ansikte och han gjorde en grimas i samma ögonblick som han gav sin judaskyss.⁴⁵

Dubbelgångarens existens kan förklaras enligt Ann Radcliffes devis: “Explanation of supernatural phenomena as mere ordinary, though misunderstood, happenings”.⁴⁶ I romanens avslutning ges nämligen ett nästintill slutgiltigt svar på att Dubbelgångaren inte är ett övernaturligt väsen. Berättelsen kulminerar i ett slut som besvarar några av de eventuella farhågor som läsaren hyser om vem som egentligen är den riktiga Goljadkin. Protagonisten förklaras nämligen som galen och läsaren erbjuds här möjligheten att tolka detta som att Dubbelgångaren hela tiden varit ett fantasifoster som funnits i protagonistens eget

⁴² Dostojevskij s. 86.

⁴³ Dostojevskij s. 111.

⁴⁴ Dostojevskij s. 149.

⁴⁵ Dostojevskij s.150.

⁴⁶ Miyoshi s. 35.

medvetande. Skräckslagen förs Goljadkin bort av sin läkare Krestian Ivanovitj Rutenspit med löften om att ett sinnessjukhus nu ska hysa honom och hjälpa honom efter bästa förmåga. Med förtvivlan i sinnet slås Goljadkin av denna insikt alltmedan hans manipulativa och onda dubbelgångare med ett brett leende över sina läppar springer längs med den vagn som protagonisten förs bort i. Goljadjkins fortsatta levnadsöde lämnas oredovisat och berättelsen avslutas med konklusionen ”han visste att det skulle sluta så, han hade alltid vetat!”.⁴⁷

David Punter hävdar att ett drag i den gotiska genren av den romantiska litteraturen är ”the element of the supernatural”.⁴⁸ Punter menar att dessa övernaturliga element ibland visar sig kunna förklaras med en ”reasonable and natural explanation”.⁴⁹ Detta resonemang är intressant vid en analys av romanen eftersom Dubbelgångarens existens förklaras i slutet av texten med att protagonisten drabbas av sinnessjukdom. Läsarens väg till denna upptäckt har dock kantats av flera ledtrådar som utgjort en viktig del av verkets uppbyggnad. De spänningsmoment och den mystik som läsarens ovetande över dubbelgångarens funktion, har gett romanen en ytterligare dimension än den haft ifall dess handlingsförlopp varit fullkomligt realistiskt trovärdigt. Punters studie är i sett ur detta sammanhang relevant för min tes eftersom den på ett kärnfullt sätt fångar vad som gör romanen så mångdimensionell med dess blandning av psykologiskt djupborrande realism och romantik med övernaturliga inslag. David Punters presenterar även tanken att det viktiga i en gotisk berättelse inte bottnar i huruvida de övernaturliga element som figurerar är verkliga: ”even if the ghosts are eventually explained away, this does not mean that their actual presence within the text can be forgotten”.⁵⁰ Dessa fakta är relevanta för att reda ut ifall Dubbelgångaren är ett hjärnspöke eftersom läsaren till verket själv i slutändan lämnas att bestämma ifall dubbelgångaren är ett resultat av ett mentalt sjukdomstillstånd som protagonisten Goljadkin drabbats av, eller en karaktär bland andra i romanen som med sin existens bevisar att övernaturliga drag förekommer i verket. Oavsett vilken teori som läsaren finner mest trovärdig så har dubbelgångaren lämnat ett så märkbart intryck att dess existens kommit att färga de intryck som romanen gett läsaren att det är oväsentligt ifall detta mysterium går att lösa med en naturlig förklaring. Det drag av det övernaturliga som romanens innefattat har i det slutgiltiga stadiet av läsningen kommit att forma den så mycket att det blivit en av de betydande beståndsdelar som verket vilar på. Det är därför aktuellt att beteckna *Dubbelgångaren* som en roman med romantiska drag. När

⁴⁷ Dostojevskij s. 153.

⁴⁸ Punter s. 11.

⁴⁹ Punter s. 11.

⁵⁰ Punter s. 11.

Goljadkin förs bort av sin läkare försvinner Dubbelgångaren, ett faktum som kan tolkas på olika sätt eftersom läsaren lämnar boken utan några vidare ledtrådar över de båda Goljadjkins fortsatta öde. Antingen så kommer Dubbelgångaren att fortsätta att terrorisera Goljadkin, eller så betyder dennes insikt om att hans plågoande är ett resultat av en sjukdom att han kan ha funnit frid inom sig själv. Masao Miyoshi presenterar en tankegång som om det sistnämnda stämmer lämnar möjligheten öppen för att Goljadkin mycket väl kan ha "reconciled the double agents of action: his true free self and circumstance"⁵¹ varvid "the other 'self' has no reason any longer to live".⁵²

Vilka psykologiska funktioner utgör Dubbelgångaren för protagonistens medvetande?

Masao Miyoshi ger tanken om att protagonisten hyser varma känslor för sin dubbelgångare en annan vinkling då han lägger fram teorier som pekar mot att Goljadjkins beteende kan förklaras med att han har en "mortal sense of division within".⁵³ Dubbelgångaren fyller en effektiv psykologisk försvarsfunktion för Goljadjkins stressade medvetande eftersom denne ofta fungerar som en ständig syndabock för protagonistens inre skam över olika saker han tänker, vill eller känner sig frestad att göra vilka han finner opassande. Genom att peka på Dubbelgångarens senaste upptåg kan Goljadkin chockas över hur illa hans alter ego beter sig, men samtidigt försäkra sig om att i alla fall han är normal i jämförelse med all galenskap som omger honom. Gier Kjetsaa hävdar att Dubbelgångaren för Goljadkin "blir en önskedröm, och samtidigt en mardröm".⁵⁴ Masao Miyoshi ger denna tanke en annan vinkling då han skriver att effekten av detta blir att Goljadjkins syn på sin dubbelgångare kan jämföras med romantikernas förhållningsätt till deras egna identiteter: "Their experience of their own self-identity was profoundly related to this tension between imagination and reason".⁵⁵ Jag tycker att dessa tankegångar är relevanta för min tes eftersom de situationer då Dubbelgångaren är närvarande i romanen utgörs av de passager då protagonisten tvingas konfrontera sina rädslor och farhågor. En förklaring på detta beteende kan vara att Dubbelgångaren i själva verket är ett hjärnspöke som vågar uppföra sig på ett sätt som dess original, den kuvade Goljadkin, aldrig skulle kunna på grund av sin djupt rotade artighet. Ett exempel på detta fenomen uppstår när Dubbelgångaren kommenterar en kvinna: "en lækker liten dam, sa herr Goljadkin

⁵¹ Miyoshi s. 295.

⁵² Miyoshi s. 295.

⁵³ Miyoshi s. 62.

⁵⁴ Kjetsaa s. 80.

⁵⁵ Miyoshi s. 49.

den yngre och blinkade spjuveraktigt. Herr Goljadkin rodnade och blev knäpptyst”.⁵⁶

Dubbelgångaren drar sig inte heller för att gå så långt som att inkräkta på Goljadjkins kärleksliv och drömmar att vinna Klaras gunst.⁵⁷

Det är inte uteslutet att Dubbelgångaren är ett hjärnspöke som inom Goljadjkins psyke uppstår när denne konfronteras med andra människor, vilket i sig orsakas av att protagonisten är rädd för andra människor. Ett exempel som stödjer denna tes är det faktum att Goljadkin tycker att det är mycket obehagligt när Dubbelgångaren interagerar med andra människor på ett sätt som kan skada hans anseende. Ett exempel på detta är när Goljadkin konfronteras Dubbelgångaren på sin arbetsplats: ”Herr Goljadkin den yngre tittade sig omkring och blinkade åt de unga tjänstemännen, liksom för att tala om att nu började det roliga”.⁵⁸ Dubbelgångaren kan även vara ett utlopp för protagonistens närmast paranoidea misstankar om hans omvärlds aktiviteter: ”de är i maskopi med varandra allihop”⁵⁹ misstänker Goljadkin och konstaterar att ”den ena stöttar den andre och hetsar varandra mot mig”.⁶⁰ Dubbelgångaren fungerar även som ett slags yttre samvete för Goljadkin som diskret och indirekt påminner denne om när han är på väg att begå ödesdigra misstag. Ett exempel på detta är när Dubbelgångaren vid en dialog mellan Goljadkin och dennes överordnade som håller på att bli extremt penibel tilltalar Goljadkin med orden ”Tillåt mig att fråga om ni vet inför vem ni gör dessa uttalanden? Vem det är ni har framför er, i vems arbetsrum ni befinner er?”.⁶¹ Goljadjkins dubbelgångare kan förklaras som ett resultat av många stressande faktorer inom protagonistens psyke som släppts lösa i form av Goljadkin den yngre. Masao Miyoshi förklarar detta med att Dubbelgångaren är resultatet ”of the hidden ‘je’ in each of us, the ‘troglodytic’ animal that lies in wait for the moment of release”.⁶² Masao Miyoshi fördjupar denna teori genom att hävda att “in most societies men are not required to suppress the ‘je’ totally, and they agree to curb it”⁶³, men i Goljadjkins fall så måste “the ‘je’ [...] be ruthlessly suppressed”⁶⁴ i dennes dagliga liv, varvid kontrasten mot Dubbelgångaren blir allt mer förödande. Att Dubbelgångaren släppts fri är inget riskfritt företag eftersom “the hidden ‘je’ released by the social ‘I’ threatens [...] to overpower it”.⁶⁵

⁵⁶ Dostojevskij s. 119.

⁵⁷ Dostojevskij s. 111.

⁵⁸ Dostojevskij s. 74.

⁵⁹ Dostojevskij s. 75.

⁶⁰ Dostojevskij s. 75.

⁶¹ Dostojevskij s. 138.

⁶² Miyoshi s. 298.

⁶³ Miyoshi s. 298f.

⁶⁴ Miyoshi s. 299.

⁶⁵ Miyoshi s. 299.

Vem är den riktiga Goljadkin?

Vid läsandet av verket tvingas läsaren ofta att brottas med några för situationen relevanta frågeställningar i gåtan vem den riktiga Goljadkin egentligen är. Det som slår läsaren vid en sådan tankegång är Goljadjkins uppenbara brist på några som helst tecken på en egen personlighet. Trots att läsaren boken igenom ingående får följa en anmärkningsvärd djupborrande redogörelse över dess protagonists psyke, så är det svårt att säga ifall denne efter att ha avslutat berättelsen, givits en rättvis möjlighet till att greppa Goljadkin som person. Förutom sin dedikation över sitt arbete så visar nämligen inte protagonisten upp några greppbara eller direkta egenskaper. Tecken och spår på en personlighet med eventuella intressen, passioner eller egenheter lämnas inte ut och läsaren kan därför inte med säkerhet fastställa vad som definierar den riktiga Goljadkin. Nikolajv Berdjajev lägger fram tanken att människan i Dostojevskijs verk är ”ett mikrokosmos, ett tillvarons centrum och en sol, kring vilket allting rör sig. I människan ligger universums gåta innesluten”.⁶⁶

Enligt Berdjajev så består Dostojevskijs verk av en struktur där texterna ”är byggda kring en centralfigur, antingen bipersonerna konvergerar mot denna eller den själv liksom strålar ut mot dem”.⁶⁷ Berdjajev fördjupar detta påstående genom att hävda att ”huvudfiguren alltid förkroppsligar en gåta, som alla de andra anstränger sig att lösa”.⁶⁸ Utmärkande för Goljadkin är därför att läsaren inte får följa ”vem han är utan *hur* han uppfatta sig själv”.⁶⁹ Masao Miyoshi ger i sin bok en beskrivning av Dr Jekyll som även passar in Goljadjkins personlighet, där han menar att denna kan förklaras med att ”in his professional life, he is always correct and trustworthy, yet there is something furtive and suppressed about him”.⁷⁰ Goljadkin kan rentav ses som något av en hackkyckling av sina kollegor. Detta faktum blir tydligt när Goljadkin i början av romanen givit sig ut på gatorna och möter sin chef, men gör snart bort sig genom att inte känna sig säker på ifall det är lämpligt att han hälsar på denne eller inte. Protagonisten möter även några andra män som jobbar på samma ämbetsverk som honom, och han får utstå hån och illasinnade gliringar ifrån dessa över hans propa klädsel. Detta uppfattar Goljadkin som ett bevis på hans arbetskamraters totala brist respekt av honom som person varvid upplevelsen lämnar honom nedbruten. Dessutom behandlar hans tjänstepojke

⁶⁶ Berdjajev s. 30.

⁶⁷ Berdjajev s. 32.

⁶⁸ Berdjajev s. 32.

⁶⁹ Berdjajev s. 54.

⁷⁰ Miyoshi s. 296.

Petrusjka honom med en illa dold nonchalans och utför sina tjänster med en välmarkerad brist på disciplin.

En sak är dock säker: Goljadkin brinner för sitt arbete och det utgör ett centrum för vad hans liv och hela existens baseras på. Protagonistens prioriteringar ligger i att utföra de plikter som den ryska byråkratin gett honom. Hans egentliga ambitioner verkar vara drivna av miljö och uppfostran snarare än en uttalad drivkraft: Goljadkin drömmer om att en dag stiga i den byråkratiska hierarkin både karriärmässigt och socialt på grund av ett djupt ingjutet socialt tvång. Hans drömmar grundas på fundamentet att en ung man utan familj i hans situation förväntas ha normala drömmar, inte på någon egen individuell vilja eller längtan. Gier Kjetsaa hävdar att det är denna ångest som ligger bakom Goljadkins ”uppspaltning och dubbelgångarens framväxt”.⁷¹ Kjetsaa menar att bakgrunden till att protagonisten utvecklar en sinnesjukdom bottnar i att denne är ”en förtryckt tjänsteman, förstörd av den statliga byråkratin och rädd att mista sin överordnades bevågenhet”.⁷² Kjetsaa fördjupar detta resonemang genom att hävda att protagonisten inte lider ”av fattigdom men däremot av fåfänga och förnedrande ambitioner att nå högre på samhällsstegen”.⁷³ Vidare hävdar författaren att Goljadkin anser sig utgöra en viktig beståndsdel i ett system som uppfostrar sin befolkning om vikten av att höra hemma i maskineriet och att han därför ”tycker om att betrakta sig själv som en hjälte, men vet att han bara spelar en roll han inte är lämpad för”.⁷⁴ På grund av detta samt andra faktorer som han inte kan råda över misslyckas han att nå sina mål, vilket resulterar i att ”han blir utestängd från den miljö där han gör anspråk på hemortsrätt”.⁷⁵ Det som gör dessa tankegångar relevanta för min utgångspunkt till denna analys är att då Goljadkins ”envisa försök till självhävdelse har misslyckas, stiger hans dubbelgångare fram”.⁷⁶ Det är värt att notera att Goljadkin befinner sig exakt i mitten av ämbetsverkets organisations rangstege. Trots detta känner protagonisten en stor yrkesstolthet och är övertygad om att ödets eventuella rättvisa ska lösa alla hans bekymmer, eftersom han troget kämpar med sitt arbete samt lyder alla dess regler. Han är fast besluten om att principen som säger att hårt arbete i slutändan alltid kommer löna sig stämmer, och att han därför egentligen inte har något att oroa sig för i frågan om vad framtiden har att erbjuda honom. Denna världsåskådning blir dock allt mer splittrad allt eftersom att romanen fortlöper.

⁷¹ Kjetsaa s. 80.

⁷² Kjetsaa s. 80.

⁷³ Kjetsaa s. 80.

⁷⁴ Kjetsaa s. 80.

⁷⁵ Kjetsaa s. 80.

⁷⁶ Kjetsaa s. 80.

Goljadkin inser efter att ha iakttagit hans kollegors brist på respekt för honom, samt sin dubbelgångares agerande, att orent spel och manipulativt beteende ibland belönas i yrkeslivet. Denna insikt lämnar dock honom bara ännu mera förvirrad över sin situation, och sin oförmåga att ta sig ur den. Denna reaktion bottnar i protagonistens insikt i att han inte är en person som besitter möjligheter att utveckla de egenskaper som kännetecknar en hämningslös karriärst. Detta resulterar i att Goljadkin allt mer ser ner på vad han betecknar som sin egen vekhet, samtidigt som det blir uppenbart för honom att hans regelföljande livsåskådning samt nitiska slit inte hjälper honom att nå sina mål. Goljadkin avundas dock en person som har förmågan att både förverkliga sina mål och inte hyser några skrupler över de medel som krävs för att genomföra detta: hans egen dubbelgångare. Gier Kjetsaa hävdar även att anledningen till att Goljadkins öde utvecklar sig i denna riktning beror på att protagonisten inte ”förmår [...] hävda sig utan bryta med den moral som håller honom nere”.⁷⁷ Kjetsaa poängterar dock att detta i grund och botten är ett resultat av protagonistens ändlösa fåfänga och att ”hans primitiva ambition och självhävdelse berövar honom likväl [...] medlidande”.⁷⁸ Kjetsaa lägger fram en annan intressant synpunkt på Dubbelgångarens funktion i romanens eventuella satiriska ambitioner när han menar att ”även om diktarens utgångspunkt var att visa det ryska samhällssystemets ödeläggande press på människan, läser man idag romanens som en berättelse om en sjuk människas sammanbrott, utan [...] samhälliga avslöjanden och [...] sympati”.⁷⁹

Det är värt att notera att föremålet för Goljadkins kärlek, Klara, trots den stora roll hon spelar i romanen inte blir mer än en schablon för läsaren. Nikolajv Berdjajev lägger fram tankar som förklarar detta med att romanens författare Dostojevskij inte hade någon ambition att skildra kvinnor i sina verk: ”de intresserar honom endast i förhållande till de män som de påverkar med sina frestelser och sina lidande”.⁸⁰ Berdjajev fortsätter detta resonemang genom att hävda att ”kvinnans demoniska natur har betydelse för Dostojevskij, för såvitt den uppväcker den manliga lidelsen och därigenom söndrar mannens personlighet. Inom honom själv utspelas lidelsens drama, och kvinnan är endast ett objekt för vad man skulle kunna kalla hans inre uppgörelse med sig själv”.⁸¹ Berdjajev menar även att ”den åsikt, som han velat klargöra, är

⁷⁷ Kjetsaa s. 80.

⁷⁸ Kjetsaa s. 80.

⁷⁹ Kjetsaa s. 80.

⁸⁰ Berdjajev s. 92 – 93.

⁸¹ Berdjajev s. 93.

att kvinnan representerar mannens öde”.⁸² Den kärlekshistoria som parallellt löper igenom romanen visar att protagonisten Goljadkins förälskelse grundar sig på en insikt inom honom som säger att hans kärlek för Klara är ett dödsdömt företag. Trots detta försöker protagonisten med all sin viljekraft att dämpa detta genom självförnekelse. Denna närmast målmedvetna självförnekelse blir även tydligt i hans skildring av Klara: i hans tankevärld målas hon snarare upp som ett passande föremål för hans kärlek än en sammansatt person. Desto längre in i berättelsen som läsaren kommer blir det klart att protagonisten ser henne som en romantisk schablon, som i hans själsliv fungerar som ett utlopp för hans illusioner av vad kärlek och lycka består av. Denna klyvning visar sig i form av protagonistens insikt över sin kärleks ohållbara utsikter, samtidigt som han inte kan överge drömmen om ett lyckligt kärleksliv. Detta resulterar i att drömmandet om kärlek för honom blivit viktigare än kärlekens verkliga realiteter.

⁸² Berdjajev s. 93.

2: Didaktisk analys

Jag analyserar i denna del av mitt arbete hur en lärare i dagens skola kan motivera användandet av äldre litteratur i sin undervisning. De frågeställningar jag inkluderat i min utgångspunkt uppmärksammar den äldre litteraturens roll i den svenska skolan, varför elever bör läsa litteratur och varför pedagoger bör arbeta med den i sin undervisning, en jämförelse av litteraturundervisning i Ryssland och Sverige, tillvägagångssätt för att få äldre litteratur att framstå som mer attraktiv för elever i den svenska skolan och hur en pedagog kan använda en text av Dostojevskij i sin undervisning.

Den äldre litteraturens roll i den svenska skolan

Att litteratur ska förekomma i dagens skola är något som både skolans styrdokument samt majoriteten av landets lärarkår står bakom eftersom den bevisligen har sin givna plats i undervisningen runt om i Sverige. Detta leder till att det inte är särskilt kontroversiellt att hävda att litteratur ska förekomma i dagens skola. Vad som dock kan spetsa detta påstående in i en kontroversiell riktning, uppstår i den delen av argumentationen då det blir dags att börja diskutera vilken sorts litteratur som bör integreras i undervisningen. Naturligtvis så sällas ganska snart böcker bort som innehåller förhållningssätt och ideal som den svenska skolan inte står bakom. Exempel på sådan litteratur är böcker med främlingsfientliga och rasistiska budskap. Dessutom kommer förmodligen inte böcker med exempelvis omotiverade våldskildringar tas upp eftersom det är svårt att argumentera för varför dessa hör hemma i skolans värld. Allt detta är ett naturligt led i dagens skolas förhållningssätt till undervisningsmaterial och är inte heller något som kan anses vara särskilt kontroversiellt. Men vilken vändning kommer diskussionen att ta ifall en pedagog föreslår att eleverna ska läsa äldre litteratur som exempelvis Fjodor Dostojevskijs roman *Dubbelgångaren*? Troligtvis så kommer många röster att höjas mot detta förslag och motiveringar som att denna text kan vara för tung för många elever samt att få elever i dagens skola kommer att kunna relatera till texten. Louise M Rosenblatt fångar denna problematik när hon beskriver hur barn som tillhörde indianstammar under sin skolgång tvingades läsa böcker från den brittiska restaurationstiden.⁸³ På grund av de vitt skilda kulturella bakgrunderna och referensramarna som barnen från stammarna hade i förhållande till den brittiska kulturen så blev resultatet att de hade svårt att uppfatta vad de läste och hur de skulle kunna relatera till texterna. Problematiken runt detta kretsar runt att detta exempel inte är en separat händelse som

⁸³ Rosenblatt s. 59.

skildrar en sådan situation. Tvärtom så känner många av dagens ungdomar att de har liknande problem med att förstå äldre litteratur: "Det är inte underligt att så få studenter vänder sig till litteratur för att vinna nöje och insikt. Litteratur har för dem blivit något att *veta om*".⁸⁴ En bidragande orsak till att utvecklingen gått i den här riktningen finns att finna i det faktum att äldre litteratur ofta klassificeras som bra böcker. En sådan klassificering distanserar ungdomar och får dem att känna att äldre litteratur är något för dem ouppnåeligt eller ointressant i förhållande till deras livssituation. Rosenblatt beskriver denna handlingskedja med att skriva att de bra böckerna får eleven "att se litteraturen som något akademiskt som ligger långt från hans egna bekymmer och behov".⁸⁵ Följden av detta blir att eleven "erkänner att det finns en traditionell aura kring litteratur, men förkastar den när skoltiden är över slut".⁸⁶

Magnus Persson skriver att litteraturläsning i dagens skola ofta motiveras med halvhjärtade argument som att den är nödvändig eftersom den är moraliskt uppbygglig.⁸⁷ Satt i ett historiskt perspektiv så är detta intressant eftersom förespråkare av litteratur genom tiderna ofta känt sig tvingade att legitimera sin passion för ämnet. En förklaring till detta är att läsning av böcker traditionellt ansetts vara en aktivitet som är alltför "lustfylld och onyttig".⁸⁸ I dagens samhälle är synen på detta som bekant dock radikalt annorlunda. I jämförelse med populärlitteratur har ofta äldre litteratur ansetts vara något hedervärt och läsningen av den har inneburit något "svårt, krävande och mödosamt – kort sagt [...] hårt arbete".⁸⁹ Det hör även inte till ovanligheten att dagens kultur målas ut som något rent destruktivt i en jämförelse med litteratur och att "litteraturens överlägsenhet etableras genom implicita och explicita jämförelser med vad den inte är".⁹⁰ Detta faktum har säkerligen varit en bidragande orsak till att läsning av litteratur, och särskilt av äldre klassiker, inte uppfattas som en rolig eller lockande aktivitet bland elever. Skolans styrdokument förespråkar litteraturläsning eftersom den "ger upplevelser och kunskap, är språkutvecklande och stärker såväl den personliga och kulturella identiteten".⁹¹ Styrdokumentet fördjupar sin argumentation med att läsning av litteratur:

ger förtrogenhet med kulturarvet och förståelse för kulturell mångfald. Litteraturläsning främjar goda

⁸⁴ Rosenblatt s. 60.

⁸⁵ Rosenblatt s. 62.

⁸⁶ Rosenblatt s. 62.

⁸⁷ Perssons. 6.

⁸⁸ Persson s. 218.

⁸⁹ Persson s. 116.

⁹⁰ Persson s. 172.

⁹¹ Skolverket 2000, Kursplan - Modersmål <http://www.skolverket.se/sb/d/567,080523>.

läsvanor. Att läsa litteratur motverkar odemokratiska värderingar och gör läsaren empatisk och tolerant. Litteraturstudierna ger kunskaper om litteratur, litteraturhistoria och litterär terminologi: kunskaper som gör eleven till en bättre läsare.⁹²

Persson menar att litteraturen ”tilldelats religionens tidigare roll som socialt sammanhållande kitt i samhället”.⁹³ Denna konklusion är dock inte oproblematisk eftersom ”litteraturen förutsätts vara betydelsefull och tillgänglig för alla, men om den verkligen vore det skulle dess möjlighet att fungera som eftersträvanvärt kulturellt kapital vara upphävd”.⁹⁴ Persson menar att resultatet av detta blev att litteratur innebär ”ett visst sätt att läsa – som kräver undervisning och träning inom utbildningsområdets ramar”.⁹⁵ Jag tycker att det bäst går att förklara litteraturens situation i dagens skola med att samhället ständigt är i förändring och att litteraturen i mycket ersatts med andra medier i takt med det ändrade samhällsklimatet. Persson förklarar detta med att skriva att ”när den språkliga och kulturella mångfalden blev så stor som den är i dagens samhälle utmanas litteraturen i sin position som högsta språkliga förebild och norm”.⁹⁶ Resultatet av denna utveckling har blivit att ”litteraturens centrala roll i den sociala reproduktionen, att förmedla de dominerande klassernas värderingar och ideologier, flyttats över till masskulturen”.⁹⁷ Persson tillägger dock att denna situation kanske inte är något som skolan eller pedagoger borde se som något enormt nederlag, eftersom samhället inte är lika styrt av självklara konventioner längre: ”litteraturen har ingen självskriven plats i centrum för den legitima kulturen, eftersom någon sådan inte längre existerar. Istället har den högre litteraturen blivit en subkultur bland många andra”.⁹⁸

Varför bör elever läsa litteratur och varför bör pedagoger integrera den i sin undervisning?

Judith A Langer hävdar att litteratur hjälper läsare ”att finna sig själva, föreställa sig andra, värdesätta skillnader och söka efter rättvisa”.⁹⁹ Detta är egenskaper och ideal som elever i dagens skola kanske mer än någonsin i dagens mångkulturella och förhårdade samhälle behöver anamma. Jag är därför av den bestämda uppfattningen att dagens pedagoger måste omvärdera sin syn på litteratur och lyfta fram den mer i sin undervisning eftersom den utgör

⁹² <http://www.skolverket.se/sb/d/567>.

⁹³ Persson s. 220.

⁹⁴ Persson s. 220.

⁹⁵ Persson s. 220.

⁹⁶ Persson s. 220.

⁹⁷ Persson s. 220.

⁹⁸ Persson s. 220.

⁹⁹ Langer s. 13.

en nödvändig tillgång som hjälper dem att väcka frågor bland elever. Vill man dra detta till sin spets så skulle jag vilja påstå att omsorgsfull vald litteratur kan hjälpa en pedagog en bra bit på vägen i dennes dagliga arbete med att handleda sina elever mot att anamma en identitet och en världsbild som skolan vill förmedla. Elever hjälps genom att läsa litteratur till att förvandlas till ”de litterära tänkare vi behöver för att skapa morgondagens förutsättningar”.¹⁰⁰ Jag tycker även att det är viktigt att inte glömma att litteraturen bidrar med viktiga kulturella möjligheter för dagens skola eftersom den utgör ”en viktig väg till bildning. Den kan bidra till varje elevs utvecklande av mening, självkänsla, eftertänksamhet och litteracitet”.¹⁰¹

Langer skriver att litteratur har en given plats i skolans värld eftersom den utgör ”ett sätt att tänka”.¹⁰² Jag tycker att detta är mycket tankvärt eftersom jag är av uppfattningen att litteratur är en stor tillgång för elever, eftersom den öppnar upp möjligheter till att anamma nya perspektiv för deras egna liv, vardag och omvärld. Denna process utgör ett viktigt moment i en elevs utveckling eftersom en vidgad världsuppfattning och en förmåga att se saker utifrån sitt eget perspektiv är ett bra steg på vägen mot att utveckla en grundläggande empati för andras livssituationer och förutsättningar. Ett resultat av litteraturens positiva inflytande på det mänskliga medvetandet blir då att den ”lärar oss inte bara att se saker ur olika perspektiv, vi blir också medvetna om att det finns många möjligheter, många sanningar och inga färdiga svar”.¹⁰³ Direkt länkat till detta är faktumet att det är viktigt att komma ihåg att litteratur i sin helhet hjälper elever att utveckla ett kreativt tänkande där fantasin tillåts att leva fritt och finna att det kan finnas flera olika sätt att möta problematik och utmaningar. Litteratur utgör ett unikt inslag i skolans värld eftersom den hjälper elever att själva fastställa skillnader mellan objektivt och subjektivt tänkande genom att sätta in dessa förhållningssätt i ett vardagssammanhang: ”berättelsen är den form genom vilken vi oftast upplever subjektiv verklighet. Och berättelsen kräver, förkroppsligar och *är* mänsklig vardagserfarenhet”.¹⁰⁴ Detta faktum öppnar upp spännande förutsättningar för en pedagogs arbete eftersom litteratur genom att behandla situationer som elever kan relatera till, och få dem att bilda sig en egen uppfattning runt subjektivitet och objektivitet, lämnar många tolkningsmöjligheter öppna att utforska. Litteratur utgör därför en chans för elever att utforska sin egen identitet genom dess

¹⁰⁰ Langer s. 13.

¹⁰¹ Langer s.124.

¹⁰² Langer s.157.

¹⁰³ Langer s. 21.

¹⁰⁴ Langer s. 20.

rika potential för tolkningsmöjligheter, då ”berättelser förser oss med redskap inte bara för att se oss själva, utan även för att återskapa oss själva”.¹⁰⁵

En annan aspekt av litteraturens positiva effekter är det faktum att den kan påverka dagens mångkulturella samhälle i rätt riktning eftersom den utgör en viktig grundsten för ökad tolerans och empati. Detta är något som gör att litteratur är så viktigt för dagens elever och ett inslag i undervisningen som pedagoger inte får glömma bort eftersom ”skolan är fortfarande en plats där kulturella konflikter måste konfronteras. Alla elevers kulturella bakgrunder, prestationer, språk och rättigheter bör tas upp fortlöpande och seriöst”.¹⁰⁶ Detta tycker jag är mycket viktigt att komma ihåg eftersom ”slutmålen med undervisning är inte bara akademiska utan också sociala och personliga”.¹⁰⁷ Litteraturen är därför något som varje elev borde ha en chans att utforska grundligt då den ”kan hjälpa att stärka ”öppenhet och variation såväl som inklusion och individualisering, att man arbetar för att undvika inrotade stereotyper”.¹⁰⁸

Pedagoger i dagens skola bör även ha i åtanke att litterära texter innebär att elever kan få möjligheten att få reda på villkor och sanningar om deras omvärld som de annars aldrig skulle ha kommit i kontakt med. Detta är mycket viktigt då ”skolan måste förkroppsliga en vid syn på samhället, en som inte baseras på likriktning utan pluralism, med rötter i olikheter”.¹⁰⁹

Magnus Persson skriver även om varför litteratur bör ses som en nödvändig del i vår kultur. Han menar att kultur är viktigt i dagens samhälle eftersom den bidrar med något ”positivt för individens harmoniska utveckling. Medvetenheten om kulturarvet, kulturarven och den kulturella mångfalden bidrar [...] till en ’trygg identitet’”.¹¹⁰ Persson fördjupar detta resonemang med att skriva att ”kultur är också gott och nödvändigt för samhällets fortbestånd och harmoniska utveckling”.¹¹¹ Jag tycker att denna argumentation är viktigt eftersom kultur om den används rätt kan ”vara god genom att *motverka* olika typer av problem och missförhållanden i samhället. Kultur i estetisk mening kan således motverka till exempel rasism”.¹¹² Persson menar även att litteratur utgör en källa för ”tröst, existentiell självreflektion, distansering till en problematisk verklighet. Läsaren reflekterar med utgångspunkt i läsningen över sin identitet och livssituation”.¹¹³ Som jag tidigare behandlat så

¹⁰⁵ Langer s. 17.

¹⁰⁶ Langer s. 170.

¹⁰⁷ Langer s. 170.

¹⁰⁸ Langer s. 170.

¹⁰⁹ Langer s. 170.

¹¹⁰ Persson s. 36.

¹¹¹ Persson s. 37.

¹¹² Persson s. 38.

¹¹³ Persson s. 111.

är det är inte bara elever som har stor nytta av litteratur – även pedagoger har stora förmåner att skörda om de väljer att integrera den i sin undervisning:

genom litterära erfarenheter kan en lärare hjälpa sina elever att bli medvetna om och använda sig av sina olika kulturella jag för att få kontakter, utforska relationer, undersöka konflikter och söka efter förståelse med hjälp av litteratur som de läser och interaktionen dem emellan.¹¹⁴

Författaren påpekar att en pedagogs arbete med äldre litteratur i en undervisningssituation bär på oändliga spännande möjligheter eftersom ”varje elev är en komplex individ som tillhör ett antal subkulturer. Dessa kan identifieras med hjälp av gemensamma åsikter, sedvänjor, sätt att kommunicera och beteende”.¹¹⁵ Detta är viktigt att ha i åtanke då ”genom sin specifika sammansättning av sociala, historiska och kulturella skillnader har varje grupp potential att hantera litteratur på ett helt eget sätt”.¹¹⁶ Jag tror därför att litteratur kan vara en stor tillgång för pedagoger som kämpar med att hjälpa elever som har det besvärligt och känner sig utanför i skolan.

En jämförelse av litteraturundervisning i Ryssland och Sverige

Örjan Torell skildrar en jämförelse mellan hur lärarekandidater i svenska (från Härnösand) och finska (från Vasa) med ryska elever (från Sankt Petersburg) bemötte frågeställningen ”vad skulle du vilja att dina elever såg i denna text?”.¹¹⁷ Undersökningen visade att de ryska medverkande kandidaterna var bäst på att tolka litterära texter. Vid en frågeställning som baseras på hur en pedagog i dagens skola ska kunna använda och integrera äldre litteratur i sin undervisning är naturligtvis ett sådant resultat högst intressant. Som bakgrund till resultatet är det väl värt att nämna att Ryssland har en mycket framträdande kultur där utbildning har ett högre anseende i samhället än vad som är fallet i ett land som exempelvis Sverige. Ett bevis som stödjer detta är hur hög prioritet skolstarten varje höst innehar i det ryska samhället och att dagen kallas för Kunskapens dag.¹¹⁸ Kunskapens dag inleds med att landets president framför kameror i någon specifik studiemiljö ”redan på morgonen hälsar [...] hela befolkningen ’Gott nytt läsår!’”.¹¹⁹ Torell skriver att man ”självlärt kan [...] fråga sig vad

¹¹⁴ Persson s. 57.

¹¹⁵ Persson s.58.

¹¹⁶ Persson s.58.

¹¹⁷ Torell s. 20.

¹¹⁸ Torell s. 53.

¹¹⁹ Torell s. 53.

allt sådant egentligen är värt”¹²⁰ men att även tvivlare ”måste erkänna att det är mycket tydliga tecken på en samhällelig medvind för den ryska skolkulturen som helt saknas i Sverige”.¹²¹ För att sätta detta i ett perspektiv är det relevant att nämna att denna beskrivning ”gäller den ryska skolkulturen i stort. När det mera specifikt gäller litteraturundervisningen, är den relativa medvinden ännu starkare och varmare”.¹²² Torell menar att det som går att lära utav detta faktum är att

sannolikt bidrar litteraturämnets självständiga status till att göra de ryska studenterna litteraturanalytiskt vältränade. Som egen disciplin kan litteraturämnet skapa en systematik i den litteraturestetiska färdighetsträningen som förklarar den ryska överlägsenheten i våra resultat.¹²³

En annan förklaring till resultatet kan vara den litteraturpedagogik som finns att finna i Sverige. Författaren menar att den svenska skolan använder sig av en för tydlig betoning på ”självstyrelse”¹²⁴ vilket i detta sammanhang har förödande konsekvenser eftersom den ryska skolan i jämförelse ”bygger på mycket förfinade idéer om hur elever utvecklar sitt vetande, sin begreppsvärld och sin personlighet i umgänget med litteraturen och andra läsande människor”.¹²⁵ Torell menar även att den svenska skolan ger elever ett radikalt annorlunda förhållningssätt till litteratur än den ryska. När svenska elever ständigt försökte finna saker i texten som de själva skulle kunna relatera till, så sökte de ryska efter saker i texten med devisen ”att hitta något *utanför läsarens egen personlighet* – för att läsaren ska kunna upptäcka något nytt hos sig själv”.¹²⁶ Torell menar även att undersökningen tog den vändning den gjorde kan förklaras med hur pedagoger utbildas i de länder som medverkade. Svenska pedagoger utbildas enligt tanken att en pedagog inte kan kunna allting och därför bör ”en lärare [...] kunna något specifikt”¹²⁷ medans de ryska lärarekandidaterna skolats i en miljö med storartade ambitioner där kraven är drastiskt mycket högre ställda tidigt för elever i skolan: ”skillnaden i ambitionsnivå och synen på skolans roll är slående. Den ryska skolans krav på sammanhang, människosyn och idéperspektiv står mycket tydligt mot den svenska skolkulturens accepterande av lösryckta specialkunskaper”.¹²⁸

¹²⁰ Torell s. 53.

¹²¹ Torell s. 53.

¹²² Torell s. 53.

¹²³ Torell s. 55.

¹²⁴ Torell s. 42.

¹²⁵ Torell s. 42.

¹²⁶ Torell s. 42.

¹²⁷ Torell s. 42.

¹²⁸ Torell s. 44.

Syftet med att jag nämner dessa fakta i min undersökning är dock inte att göra reklam för det ryska skolsystemet utan att sätta denna inställning till äldre litteratur och dess roll i undervisning i jämförelse med den svenska skolans prioritering av den. För att sätta dessa fakta i ett rättvist jämförelseperspektiv är det exempelvis värt att nämna att litteraturämnets särställning i det ryska samhället har sina baksidor och sitt pris. I Torells beskrivning av Rysslands skolkultur framstår landets pedagogiska metodik som extremt toppstyrt på ett sätt som påminner om dess skolas rötter i Sovjetunionen. Rysslands pedagogik känns även gammaldags i sin behandling av elever, med exempelvis för en svensk ovanligt grymma betygsättningar och ett förhållningssätt till litteraturlistor som snarare värdesätter kvantitet än kvalitet. Torell berättar att det förekommer att elever som inte kommer till skolan kan utsättas för radikala metoder för att få dessa att infinna sig. Vid en sådan situation har nämligen ryska lärare rätten att bokstavligen ”gå hem till dem och vid behov dra dem direkt ur sängen till skolbänkarna”.¹²⁹ Torell menar att ”så uppträder bara en maktapparat som inte drar sig för att upphäva gränsen mellan offentligt och privat och liksom Kafka inte ser sig förhindrad att tränga ända in i sovrummet hemma hos den enskilda individen”.¹³⁰

En rimlig förklaring till resultatet av jämförelsen kan därför gå att finna i de ryska elevernas skolkultur och den bakgrund denna gett dem i deras förhållningssätt till läsning samt användande av litteratur. Torell förklarar att ”särdeles viktigt för att förstå den litterära skolkulturen i Ryssland är att litteraturämnet rankas så extremt högt - och här spelar nog tanken att litteratur är människokunskap en avgörande roll”.¹³¹ Torell snuddar vid en mycket intressant aspekt av det ryska skolsystemet då han beskriver hur ”även blivande läkare, jurister, kemister, gymnastiklärare och så vidare [...] måste [...] avlägga *inträdesprov* i litteratur för att få plats på den universitetsutbildning de söker till”.¹³² Detta förhållningssätt har även fått liknande gehör i dagens Sverige: ”de uppenbarligen mycket framgångsrika försöken med en diger skönlitterär läskurs för juridikstudenter i Jönköping har gjort upphovsmannen Leif Alsheimer berömd och uppskattad”.¹³³ Upphovsmannen till initiativet att introducera litteratur på juridikutbildningen i Jönköping ”har berättat att han fick startimpulsen när han upptäckte att juridikstudenterna saknade referensramar; de förstod till

¹²⁹ Torell s. 55.

¹³⁰ Torell s. 55.

¹³¹ Torell s. 64.

¹³² Torell s. 64.

¹³³ Torell s. 64.

exempel inte vad han menade med ordet 'kafkaartad'".¹³⁴ Torell sätter denna slutsats i ett jämförelseperspektiv med Ryssland då han skriver att "i Ryssland är den sortens sviktande referensramar ett mindre problem."¹³⁵

Tillvägagångssätt för att få äldre litteratur att framstå som mer attraktiv för elever i den svenska skolan

Jag är övertygad om att en grundläggande sak som en pedagog som valt att arbeta med äldre litteratur, exempelvis Fjodor Dostojevskijs roman *Dubbelgångaren*, i sin undervisning måste tänka på är att försöka att sudda ut den skepsism samt de reservationer och mentala barriärer som elever kan ha byggt upp inför ett sådant projekt. Jag tror att ett bra sätt att genomföra en sådan förhållningsmässig förändring bland eleverna vore att försöka få dem att kunna känna att de kan relatera till texten. Ett bra sätt för att göra detta möjligt är enligt mig att genom undervisning berätta om författaren till verkets biografi och relatera den till dagens samhälle. Pedagogen kan fråga eleverna hur exempelvis Franz Kafkas livssituation som tyskspråkig jude i Prag där både antisemitismen och det tyska språket hade låg status kunnat arta sig i dagens samhälle? Finns det människor som lever enligt liknande förhållanden i dag? Jag tror att nyckeln till att få eleverna att bli nyfikna på äldre litteratur är att göra dem uppmärksamma på att människor i dagens samhälle ofta har mycket gemensamt med de livsöden som den äldre litteraturen målar upp. Judith A Langer menar att pedagoger kan vara främmande för litteraturens potential och att för vissa "framstår tanken att använda litterära erfarenheter för att berika elevers sätt att tolka innehåll ofta som ett radikalt nytt koncept"¹³⁶ och detta tror jag stämmer i många avseenden. Jag är övertygad om att det är möjligt göra romanen *Dubbelgångaren* till ett mer attraktivt läsojekt för elever, men för att detta ska kunna genomföras i praktiken så tror jag att den ansvarige pedagogen måste kämpa för att göra eleverna uppmärksamma på att de problem romanen tar upp förekommer än i dag. En pedagog kan göra eleverna medvetna om att det på många plan går att relatera till äldre litteratur och att den generellt skildrar situationer som kunde ha inträffat i vår nutid. Vid en läsning av *Dubbelgångaren* kan pedagogen göra eleverna medvetna om den igenkänningsfaktor som bokens många dimensioner erbjuder. Protagonisten i romanen lider exempelvis av en sinnesjukdom som har drabbat honom eftersom han i sin fåfänga strävan att bli framgångsrik i samhället resulterar i att han blir extremt stressad. Han är dessutom

¹³⁴ Torell s. 64f.

¹³⁵ Torell s. 64f.

¹³⁶ Langer s. 157.

olyckligt förälskad i en flicka. I bokens inledning gör han sig fin för att gå till en fest vilket sedermera resulterar i att han inte blir insläppt. Istället för att acceptera detta smiter han in, för att sedan bli utslängd efter att ha ställt till med en scen. Jag är övertygad om att de flesta elever har varit med om något i denna summering av handlingen som de på något plan kan relatera till. Har elever tillgång till en pedagog som gör dem uppmärksamma på detta, och får dem att tänka i liknande banor, så är chansen stor att denne kan få dem att börja läsa äldre litteratur med utgångspunkten att de gör det av eget intresse.

Hur kan en pedagog använda en text av Dostojevskij i sin undervisning?

Louise M Rosenblatt understryker litteraturens rent allmänbildande egenskaper när hon skriver att ”hur kan man läsa *Brott och straff* utan att intressera sig för gestalternas psykologi?”.¹³⁷ Detta påstående leder in på en studie som Torell redovisar i sin bok där just psykologin i verket *Brott och straff* står i centrum. För att göra alla dessa fakta om den ryska skolan relevant för min tes så tänker jag redovisa hur Örjan Torell beskriver hur en rysk lärare har valt att organisera sin undervisning av ett verk som Fjodor Dostojevskij författat, *Brott och straff*, i årskurs tio. För att sätta denna redogörelse över undervisningsformer i den ryska skolan i sitt rätta perspektiv är det värt att nämna att ”det statliga litteraturprogrammet förutsätter att 136 timmar används för litteraturstudier i årskurserna 10 – 11, varav 18 timmar avsatts för Dostojevskijs författarskap”.¹³⁸ Den lärare vars arbete jag kommer att redovisa har dock valt att viga ”20 timmar för studier av detta tema”.¹³⁹ Läraren inledde sin undervisning genom att låta eleverna samla ihop konkreta kunskaper i ämnet som biografier där författarens liv redovisats, för att ge en översikt av ämnet.¹⁴⁰ Denna övning syftar till att ge eleven ”träning av förmågan att avlyssna och sammanställa lärarens föreläsning”¹⁴¹ vilket hjälper denne att utvecklas språkligt och i konsten att tänka logiskt. Eleven får även träning i att sätta in de kunskaper denne anammat i ett sammanhang genom en hemarbets uppgift som behandlar ämnet.¹⁴² Under lektionstid tränas även elevens förmåga ”att uttrycka sina generaliserande iakttagelser, reflektioner och åsikter i skrift”.¹⁴³ I det andra steget av lektionsserien så får eleverna aktivt studera romanen *Brott och straff*. Eleven får då lära sig principer om hur texten kan läsas och dess konstnärliga särdrag. Exempel på dessa är verkets

¹³⁷ Rosenblatt s. 23.

¹³⁸ Torell s. 138.

¹³⁹ Torell s. 138.

¹⁴⁰ Torell s. 138.

¹⁴¹ Torell s. 139.

¹⁴² Torell s. 139.

¹⁴³ Torell s. 139.

tillkomsthistoria, uppbyggnad, teman samt handling. Momentet innehåller även en jämförelse med andra verk författaren skapat som det gått att dra paralleller med vid läsningen av romanen. Eleven får även bekanta sig med romanens litterära språk: ”exempelvis riktas uppmärksamheten mot motiv som ’hetta’, ’kvalm’, ’stank’ och deras semantik av Petersburg, mot beskrivningen av huvudpersonen, mot Dostojevskijs karaktäristik av huvudpersonens ’tankar’, som han beskriver som ett invärtes tal”.¹⁴⁴

Eleven får även genom lektionstillfällena och utvalda frågor en djup insikt i den psykologi och tematik som romanen innehåller. Denna del av undervisningen utgörs av lektioner och hemarbeten som behandlar specifika frågor länkade till verket. För att ge ett exempel på hur detta fungerar så får elever svara på frågor som de får arbeta med som utgångspunkt för ett hemarbete. Efter att ha läst kapitel sju i verket kan en frågeställning exempelvis lyda ”hur framställs ’de förnedrade och fördmjukade’”.¹⁴⁵ Eleverna får sedan göra ett individuellt framträdande under en 20 minuters ram utifrån ”vad var det som visade sig vara Raskolnikovs Nya Jerusalem”.¹⁴⁶ Slutligen får eleverna göra en summering av temastudiet där de på 600 ord under 10 – 15 dagar får skriva ett hemarbete som behandlar frågor som Raskolnikovs uppror och undergång, Sonjas ”sanning” i verket, ifall Dostojevskijs tankar ligger nära den moderna människan eller var ”den lilla människans” tragedi ligger hos Dostojevskij.¹⁴⁷ Läraren kommer vid rättning av hemarbetet lägga stor vikt på att det är språkligt korrekt. Därför måste stavning, interpunktion och grammatik vara felfri. Eleven har även möjlighet att göra om arbetet efter att ha läst lärarens slutkommentarer om denne finner detta nödvändigt. De frågor som eleven fått ska uppfylla vissa krav: ”de bör representera skilda svårighetsnivåer, så att alla elever kan välja ett ämne där de kan visa vad de kan”¹⁴⁸ och ”alla ämnen ska grunda sitt stoff och frågeställningar som på ett eller annat sätt har diskuterats under Dostojevskijstudiet och alltså är bekanta för eleverna”.¹⁴⁹ Torell menar att den Dostojevskijstudie som jag redovisat kan sägas ”fungera som ett mycket övertygande demonstrationsexempel på hur de ryska eleverna får de goda litteraturkunskaper som demonstreras i våra undersökningar”¹⁵⁰ och tillägger att ”i den svenska skolkulturen är risken skrämmande stor att det överhuvudtaget

¹⁴⁴ Torell s. 139.

¹⁴⁵ Torell s. 140.

¹⁴⁶ Torell s. 142.

¹⁴⁷ Torell s. 143.

¹⁴⁸ Torell s. 142.

¹⁴⁹ Torell s. 142.

¹⁵⁰ Torell s. 66.

inte kommer något studium av Dostojevskij till stånd, annat än i undantagsfall”.¹⁵¹ För att sätta detta i ett sammanhang är det bara att begrunda faktumet att ”bara mycket enstaka svenska studenter i litteraturvetenskap på högskolenivå säger sig numera ha läst *Brott och straff* i skolan”.¹⁵²

Lösningen på frågan hur en så svår text som *Dubbelgångaren* ska kunna användas i den svenska skolan ligger enligt mig i att kombinera det bästa ur den svenska och ryska litteraturpedagogiken. Jag tror att en möjlig lösning för att undvika ett scenario där en stor del av dagens elever inte är medvetna om äldre litteratur och dess förmåner, vore att använda sig av en förenklad variant av den ryska skolans litteraturundervisning. Genom att anamma detta tillvägagångssätt går det att introducera romanen *Dubbelgångaren* för svenska elever i moment som inkluderar att kritiskt tänkande, förkunskaper om författarens sätt att skriva samt biografi lyfts fram. För att detta ska vara möjligt måste en målmedveten metodik från pedagogens sida ständigt vara närvarande. Den svenska skolan kan vinna mycket på att se möjligheter i att lära sig de delar av den ryska litteraturpedagogiken som kan resultera i ett positivt inflytande för spridningen av äldre litteratur i dagens skola. Den borde dock undvika att begå samma misstag som den ryska skolan gjort i sitt användande av en för auktoritär pedagogik, eller en kvantitativt snarare än kvalitativt inställning vid val av kursböcker. Den ryska litteraturpedagogiken ska därför enligt mig ses snarare som ett tankesätt med lovande potential, än något som svenska pedagoger bör kopiera blint. Jag är efter att ha tagit hänsyn till dessa fakta övertygad om att en pedagog som använder sig av romanen *Dubbelgångaren* måste vara noga med att betona vikten av att eleverna anlägger en kritisk tolkning av texten. Det är även viktigt att betona de komplicerade psykologiska aspekter den innehåller efter att ha haft en inledande genomgång av romanens handling och en författarbiografi. Rosenblatt menar att läsaren av en text vid en tolkning ”måste vara författarens text trogen och måste vara uppmärksam på de potentiella ledtrådarna till karaktärer och motiv”.¹⁵³ Faran är annars att läsaren på grund av slarv ”kan upptäcka att detta får honom att ignorera element i verket, eller han inser kanske att han tillskriver författaren åsikter som inte rättfärdigas av texten”.¹⁵⁴ En kritisk tolkning kommer att innebära att läsaren ”kommer att vara mindre benägen att framföra irrelevanta eller oförsvarliga tolkningar om han har blivit motiverad att granska sina

¹⁵¹ Torell s. 66.

¹⁵² Torell s. 66.

¹⁵³ Rosenblatt s. 23.

¹⁵⁴ Rosenblatt s. 23.

psykologiska antaganden"¹⁵⁵ vilket enligt mig är en förutsättning för att en meningsfull analys ska vara möjlig.

Sammanfattning

Min uppsats är en interdisciplinär litteraturvetenskaplig studie där litteraturvetenskap och pedagogiska aspekter särskiljs i två separata delar. Syftet med min litterära analys är att utforska den karaktär Dubbelgångaren utgör i Fjodor Dostojevskijs roman *Dubbelgångaren* och dennes funktion i verket. Syftet med min didaktiska frågeställning som jag baserar den interdisciplinära delen av min uppsats på behandlar hur en pedagog verksam i dagens skola kan motivera läsning av äldre litteratur med *Dubbelgångaren* som exempel. I den litterära delen av min uppsats beskriver jag hur Dubbelgångaren manipulerar protagonisten Goljadkin genom att existera. Dubbelgångaren visar även upp drag av ondska då han stundtals systematiskt plågar protagonisten samtidigt som han stundtals utstrålar blyghet. I verket förekommer antydningar om att Dubbelgångaren finns på riktigt, men jag hävdar att Dubbelgångaren är ett hjärnspöke som framkallats av Goljadkins sinnesjukdom. Jag har funnit att Dubbelgångaren utgör stödjande funktioner för Goljadkins psyke och att protagonisten är en person med problematiskt förhållande till sin yrkesroll och sitt kärleksliv. I den didaktiska delen av min uppsats redovisar jag den äldre litteraturens roll i skolan och menar att den utgör en viktig funktion i undervisning, men att elever sällan ser den som något lockande. Jag hävdar att elever bör läsa litteratur eftersom den hjälper dem att utvecklas kunskapsmässigt samt själsligt och att pedagoger bör använda den eftersom litteratur underlättar deras arbete. Uppsatsen visar att Ryssland ur ett jämförelseperspektiv har en större prioritering av litteratur i sin undervisning än Sverige. Jag menar att äldre litteratur skulle kunna bli mer attraktiv för svenska elever om de blev uppmärksammade över att det finns mycket i den som de kan relatera till. Jag redovisar tanken att Sverige skulle tjäna på att anamma valda delar av Rysslands litteraturundervisning som passar svensk pedagogik för att integrera texter av Dostojevskij i svensk undervisning.

¹⁵⁵ Rosenblatt s. 24.

Referenslitteratur:

Berdjajev, Nikolajv, *Om Dostojevskij* (Skellefteå, 1992)

Dostojevskij, Fjodor, *Dubbelgångaren* (Lund, 2004 [orig. 1846])

Kjetsaa, Gier, *Ett diktarliv* (Stockholm, 1985)

Langer, Judith A, *Litterära föreställningsvärldar: litteraturundervisning och litterär förståelse* (Göteborg, 2005).

Miyoshi, Masao, *The divided self* (New York, 1969)

Persson, Magnus, *Varför läsa litteratur?: om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen* (Lund, 2007)

Punter, David, *The literature of terror: a history of gothic fictions from 1765 to the present day* (London, 1996)

Rosenblatt, Louise M, *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa* (Lund, 2002 [orig. 1938])

Skolverket 2000, Kursplan – Modersmål, <http://www.skolverket.se/sb/d/567>, 2008 – 05 -23

Torell, Örjan (red), *Hur gör man en litteraturläsare? : om skolans litteraturundervisning i Sverige, Ryssland och Finland* (Härnösand, 2002)